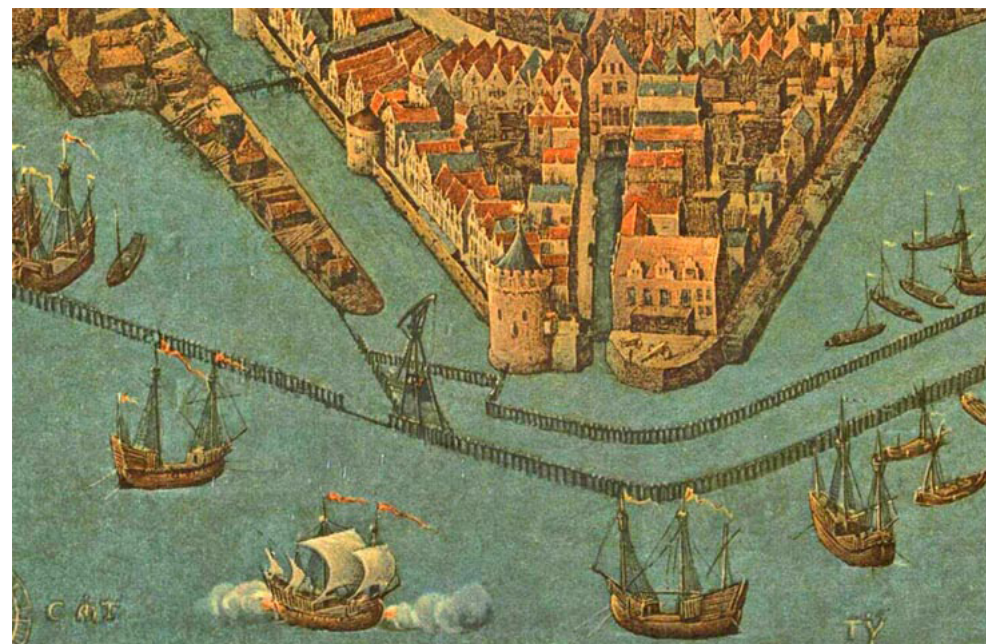

Johan Rieke en het Kamperhoofd

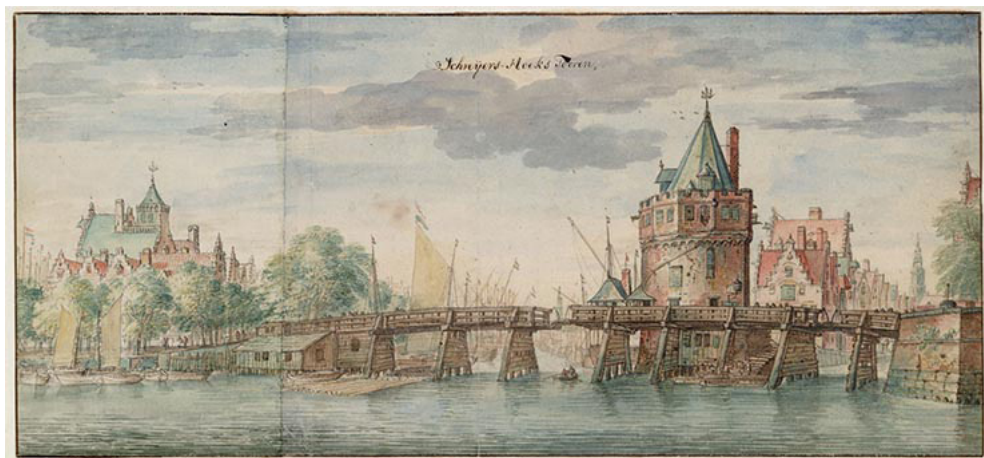
En van de mooiste tekeningen die Johan Rieke gemaakt heeft, is ongetwijfeld die van Het Kamperhoofd. Deze naam doet misschien niet bij iedereen meteen een belletje rinkelen, want dit is een van de namen die verdwenen zijn toen in 1879 alle kades langs het IJ vernoemd werden naar Prins Hendrik (1820-1879), de derde zoon van Koning Willem II en broer van Koning Willem III. Deze prins had veel interesse in de handel en de zeevaart en werd daarom vaak aangeduid als Hendrik de Zeevaarder. Zijn borstbeeld gemaakt door Franz Stracké, dat oorspronkelijk in het Prins Hendrikplantsoen voor het Victoria Hotel stond, staat sinds 1979 voor het Scheepvaarthuis. De kade vormde de noordelijke grens van de stad Amsterdam en de zuidelijke oever van het IJ.

Oorspronkelijk bestond de zuidkant van het IJ uit een heel stel kades die historische namen droegen: de Haringpikkerij, de Texelsche Kade, de Kampersteiger, de Oude Teertuinen, het Kamperhoofd, de Buitenkant en de IJgracht. Al die namen werden in 1879 in één klap vervangen door één naam: de Prins Hendrik-kade. Met deze nieuwe naamgeving verdwenen een aantal sprekende namen en daarmee een

groot stuk herinnering aan de geschiedenis. Ooit was het Kamperhoofd de meest noordelijke punt van het middeleeuwse Amsterdam. De huizen stonden hier vlakbij het IJ en op het Bolwerk rechts van de Schreierstoren stond een kanon opgesteld, zoals te zien is op de kaart van Cornelis Antonisz uit 1538. De naam Kamperhoofd verwijst zeer waarschijnlijk naar Kampen, want eeuwenlang vertrokken vanaf hier (tot 1960) de veerboten naar deze oude Hanzestad. Rond 1487 werd op de hoek van het IJ en de oostkant van de stad een toren gebouwd als onderdeel van de stadsmuur. Die liep langs het havenfront, maakte bij het Kamperhoofd een scherpe hoek naar het zuidoosten, waarna hij langs de stadsgracht (de huidige Gelderse kade) doorliep naar de Sint Anthoniespoort (de huidige Waag op

- ▲ *Het Kamperhoofd op het schilderij van Cornelis Anthonisz van 1538*
- ◀ *Het borstbeeld van prins Hendrik de Zeevaarder op het Kamperhoofd*

de Nieuwmarkt). In de kademuur langs de Gelderse kade zijn grote zandstenen blokken te zien; dit zijn restanten van de oude stadsmuur. Op de kaart van Balthasar Florisz van Berckenrode staat de toren vermeld als de 'Schreyhoeckstooren', vanwege de scherpe hoek die de stadsmuur hier maakte (van schray = scherp). Tegenwoordig staat de toren bekend als de 'Schreierstoren', omdat dit de plaats zou zijn waar de vrouwen van de bemanningsleden van de VOC-schepen afscheid namen van hun mannen, voordat die jarenlang op reis zouden gaan. In werkelijkheid meerden de grote VOC-schepen hier helemaal niet af. Die lagen een stuk verderop achter de palenrijen waar het water dieper was. De bemanning werd aan boord gebracht met een roeiboot. De toren lijkt tegenwoordig maar klein. Dat komt omdat een flink deel van de toren schuilgaat achter de kade die later langs de toren is aangelegd. Op bovenstaande afbeelding uit ca 1620 zien we de complete toren achter de houten Hoofdbrug (brug 299), die ook genoemd is naar het Kamperhoofd.

- ▲ De eerste Hoofdbrug over Gelderse kade en Oudezijds Kolk
- ▶ De Hoofdbrug als onderdeel van de Hoogwaterkering van Hudde - 1682

Nadat de toren zijn verdedigende functie had verloren, deed hij nog geruime tijd dienst als havenkantoor. In 1960 verhuisde de havenmeester naar het nieuwe Havengebouw aan de De Ruijterkade. In 1966 werd de toren gerestaureerd. De kantelen die op oude prenten te zien zijn, zijn toen niet opnieuw aangebracht omdat bij bouwhistorisch onderzoek voor het bestaan ervan geen aanwijzingen in het gebouw zelf werden gevonden.

Sinds de restauratie is het gebouw deels een horecagelegenheid en zit er bovenin de toren een scheepskarten- en scheepsboekenhandel. In 1876 werd het Noordzeekanaal geopend. Het is niet zo dat er een kanaal gegraven is helemaal van Amsterdam tot de Noordzee,

Kamperhoofd... schilderachtig

Er waren meer kunstenaars die het Kamperhoofd een aantrekkelijk onderwerp vonden, vooral vanuit het Open Havenfront gezien

- ▲ *Schilderij van Willem Alexander Knip (1883-1967)*
- ▼ *Schilderij Felicien Bobeldijk (1876-1964) uit 1919*
- ▶ *Schilderij Frans Langeveld (1877-1939)*
- ▶▶ *Volgende pagina: linksboven schilderij Jacob Maris (1837-1899)*
Linksonder schilderij door Willem Witsen (1860-1923)

▲ Schilderij Willem Klinkenberg (1852-1924)

▼ Aquarel Jan de Beijer (1703-1780) met de stadskraan en een moddermolen

want het kanaal is grotendeels ontstaan door inpoldering van het IJ en hiervoor werden over een lengte van 17 km dijken aangelegd. Het IJ was in de loop der eeuwen door oeverafslag steeds groter geworden en reikte tenslotte tot aan Santpoort, Velzen en Beverwijk (Wijkermeer). Tot aan de duinen mogen we wel zeggen. Dijken aan de noord- en zuidzijde voorkwamen dat het IJ nog groter zou worden. De aanleg van de IJpolders, het Noordzeekanaal en de zijkanalen ging gelijk op. De werkzaamheden duurden circa zeven jaar en de polders waren in 1872 voltooid. De 7 kilometer brede duinen tussen Velsen en de Noordzee moesten echter met schop en kruitwagen afgegraven worden. Er waren wel stoomgraafmachines beschikbaar, maar het meeste werk werd toch met de hand gedaan. Op 1 november 1876 werd het kanaal voor de scheepvaart officieel geopend en koning Willem III maakte de eerste tocht door de sluisen.

▲► *Kamperhoofd met boven de Oudezijds Kolk het gebouwtje van de Semaphorendienst dat tegelijk kantoor van de Amsterdamsche Kanaal Maatschappij was; het stond er van 1877 tot 1891*

Over de toegang van het Open Havenfront tot de Oudezijds Kolk werd in 1877 een gebouwtje neergezet voor het Semaphore- en Telegraafkantoor van de Amsterdamsche Kanaal Maatschappij en het werd in 1891 alweer afgebroken. In 1891 werd de seinpost volledig door het nieuwe Centraal Station afgedekt en was niet langer zichtbaar vanaf het IJ. Een semafoor is een ‘optische telegraaf’, een systeem van signalering dat diverse uitvinders gekend heeft en al sinds de 17de eeuw op marineschepen gebruikt werd (met behulp van twee signaalvlaggen). Het systeem werd in Frankrijk nieuw leven ingeblazen. In Nederland werden semaforen voor ‘t eerst in 1795 toegepast, in navolging van de Franse bezetter. Het latere Nederlandse systeem maakte gebruik van bollen en kegels van wilgen-

tenen, vlaggen en letterborden. In bepaalde combinaties gebruikt kon men de juiste betekenis van de signalen ‘lezen’. Het gebouwtje was tijdens het bouwbegin van het Noordzeekanaal tijdelijk kantoor van de Amsterdamsche Kanaal Maatschappij, tot deze in 1882 failliet ging en waarna het kanaal verder door de landelijke overheid werd beheerd.

Tegenover het Kamperhoofd ligt sinds 1876 de Kamperbrug (brug nr. 285) over het Open Havenfront. Deze brug verbindt de Prins Hendrikkade met het oostelijke Stationseiland, dat nu onderdeel is van het Stationsplein. De basculebrug uit 1876 werd in 1904 vervangen door een ijzeren ophaalbrug.

Johan Rieke was in de jaren negentig van de negentiende eeuw vanuit het Gemeente-archief belast met het vastleggen van de grote veranderingen in de stad, maar waarom maakte hij dan deze prach-

- ▲ *De complete tekening van het Kamperhoofd zoals door Rieke vastgelegd*
- ◀ *De Kamperbrug als ophaalbrug die er van 1904 tot 1962 lag*

tige tekening van het Kamperhoofd? Als we deze tekening uit 1898 vergelijken met de huidige situatie, dan zien we dat de huizen en de Schreierstoren nog allemaal fier overeind staan. De Zuiderkerkstoren en de Waag zijn er nog en ook de bruggen liggen nog allemaal op hun plek. Het is niet zo dat er hier iets gaat verdwijnen, maar rechts ontbreekt een wel heel dominant gebouw: de Sint Nicolaasbasiliek! Die werd in 1887 ingewijd en als de tekening van Rieke inderdaad uit 1898 stamt, dan had hij duidelijk zichtbaar moeten zijn. Ook opvallend afwezig is het kantoortje van de semaforendienst dat van 1877 tot 1891 voor de brug over de Oudezijds Kolk was neergezet. Op de foto van het Open Havenfront uit 1887-1891 zien we beide staan. Wel is rechts van de Schreierstoren, die Rieke wel erg

- ▲ *Kamperhoofd, begin Oude Teertuinen - foto door Albert Greiner - 1898*
- ▶ *Oude Teertuinen met gebouw Zeeregt - tekening Jan de Beijer - 1756*

wit heeft afgebeeld, het witte huis op Geldersekaade 2 te zien, dat in 1882 gebouwd werd. Helemaal aan de rechterkant van de tekening zien we een stukje van de Kamperbrug uit 1876. Ik heb geen verklaring kunnen vinden voor al deze tegenstellingen. Mogelijk wilde Johan Rieke het Kamperhoofd in zijn oorspronkelijke vorm laten zien, maar wat is oorspronkelijk in Amsterdam? In alle eeuwen is er eindeloos gebouwd, vertimmerd, gesloopt, gegraven en gedempt. Eigenlijk heel bijzonder dus dat het Kamperhoofd nauwelijks veranderd is.

Ria Scharn-Luijben

